VALENTIN URANIJA

BIOGRADSKI PARTIZANSKI VOD

Biogradsko područje pruža velike mogućnosti istraživačima različitih struka i zanimanja. Za mnoga tematska područja kao da se zaustavilo vrijeme sve tamo od kraja prošloga stoljeća. Slično je i s istraživanjem i obradom radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe. Uzalud ćemo listati po katalozima biblioteka i periodikama. Ali eto i obljetnice koja će trgnuti iz drijemeža, okupiti znanstvenike i brojne suradnike.[1]

Iz oblasti radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe, koliko nam je poznato, nije dosad obrađena ni jedna tema. U sklopu šire tematske obrade biogradsko područje spominje se u člancima koji obrađuju pojedine teme za područje sjev. Dalmacije,[2] za cijelu dalmatinsku oblast[3] ili pak u sklopu Hrvatske i Jugoslavije. A područje otprilike današnje općine Biograd n/m sačinjavalo je i u toku narodnooslobodilačkog rata jedan uže povezan teritorij, bogat po zbivanjima: organizaciji i aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta, represalijama okupatora na stanovništvu, značenju biogradskog područja u sistemu partizanskih veza itd. To je područje dalo vrlo značajan doprinos zajedničkoj borbi za oslobođenje. Narod je, pred-

[1] Znanstveni skup o političkom, ekonomskom i kulturnom značenju Vrane kroz stoljeća, 12. i 13. lipnja 1970. u Biogradu n/m, u organizaciji Instituta za historijske i ekonomske nauke JAZU u Zadru.

[2] Marijan Žuvić — Karlo, Iz razvitka klasnog radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe na području okruga i grada Zadra, Zadarska revija 3/1954; Ante Maštrović — Nino, O razvoju revolucionarnog radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u gradu Zadru i okrugu Zadar, zbornik Zadar, Zagreb 1964; V. Uranija, Pomorske partizanske veze na području zadarskih otoka, Pomorski zbornik 3/1965. i 4/1966, Zadar; isti, Nekoliko pitanja o narodnooslobodilačkim odborima na zadarskom području, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split 1970.

[3] Sibe Kvesić, Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi, Zagreb 1960; Dušan Plenča, Partizanski odredi Dalmacije 1941—1942, Beograd 1960; Drago Gizdić, Dalmacija 1942, Zagreb 1959; isti, Dalmacija 1943, Zagreb 1962.

vođen organizacijom Komunističke partije Hrvatske, prošao sve faze oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Organiziran pristup (rekognosciranje, istraživanje, prikupljanje, stručna obrada, objavljivanje, izlaganje u vidu povremenih tematskih izložbi i stalnog muzejskog postava) dat će postepeno takve rezultate da će se s vremenom moći napisati i jedna zaokružena cjelina o biogradskom području u narodnooslobodilačkoj borbi. Ovaj članak o Biogradskom partizanskom vodu nastao je prigodimice. Kada sam bio zamoljen da na temu narodnooslobodilačke borbe pridonesem jubileju »Vrane« 1970, bez dvoumljenja sam se odazvao upravo tim prilogom. Jer, Vod je djelovao upravo na području koje i kroz minula stoljeća vežu političke, kulturne i privredne niti. I, o toj partizanskoj oružanoj jedinici nema zabilješke u registrima naših vojnih arhiva. Istražujući na terenu, čuo sam od žitelja o Letećem vodu, Biogradskom vodu, Biogradskoj četi, Vodu, Četi, Biogradskom odredu, kakvi su sve u narodu i danas sačuvani nazivi.

Izlaganje se temelji na višegodišnjem istraživanju i obradi novije povijesti dijela sjev. Dalmacije (bivši okrug Zadar, sadašnje općine Obrovac, Benkovac, Biograd n/m, Zadar) za vrijeme od 1920. do 1945. god. A za samu temu izvori su: (1) oskudna arhivska građa ratnog kotara Biograd n/m (spisi narodnooslobodilačkog pokreta i talijanskih okupacionih vlasti), (2) arhivska građa jedinica POJ i NOVJ u sjev. Dalmaciji, (3) štampa talijanskih okupacionih vlasti, (4) sjećanja učesnika (Ivan Vulin, prvi ratni komandir Voda i Čete, Ivan Bačko zvani Đoko, vodni delegat tj. komesar, Vice Barbaroša, vodni delegat tj. komesar, Živko Vodopija, sekretar SKOJ-a u Primorskoj četi u siječnju 1943, Marijan Švorinić, borac Primorske čete i Voda, Vladislav Toman, borac Primorske čete i Voda, Marijan Žuvić-Karlo, sekretar Okružnog komiteta KPH za sjev. Dalmaciju, kao i mnogi pojedinci pri utvrđivanju pojedinosti na samom mjestu). Toj memoarskoj građi pridružio sam i sjećanja Drage Živkovića, komandira Primorske čete.

Dalje izlaganje svodi se na obradu Biogradskog partizanskog voda, tako da se daju odgovori na ova pitanja: naziv, kada i kako je osnovan, zadaci, osobitosti i područje djelovanja, značenje za narodnooslobodilački pokret posebno na biogradskom području.

Naziv

Stanovnici biogradskog područja, koji se s obzirom na svoju životnu dob sjećaju događaja iz vremena drugog svjetskog rata, pamte i o partizanskoj oružanoj jedinici na svom području. Dobro se sjećaju varijanata naziva (Leteći vod, Leteći biogradski vod, Biogradski vod, Biogradski partizanski vod, Vod, Biogradska četa, Biogradska partizanska četa, Četa). Nisu u stanju pobliže objasniti

kako su nastali ti nazivi, već im se čini da su ti nazivi imenovali istu partizansku jedinicu. Čitajući pažljivo izvore i prateći razvojni put te partizanske jedinice, postaje nam jasno i pitanje različitosti naziva. Naziv *Leteći (biogradski) vod* imenovao je tu partizansku jedinicu u prvom razdoblju njezina djelovanja, tj. od osnivanja do uključivanja u *Primorsku (partizansku) četu*. Tadašnji sastav Voda bio je od ilegalaca i terenaca. *Biogradski (partizanski)* vod naziv je za jedinicu u svojstvu samostalna voda Primorske (partizanske) čete. Naziv *Biogradska (partizanska) četa* odnosi se na jedinicu

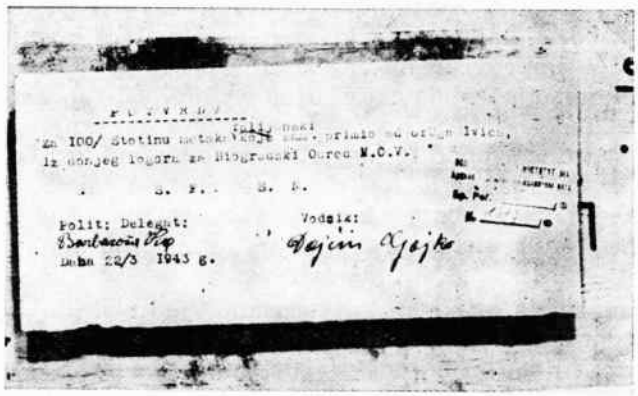

Tumač uz dokument »Potvrda«, od 22. ožujka 1943. god.: »drug Ivic« je Ive Lukin — Ivić iz Malog Iža, a »donji logor« jest Partizanski logor na Dugom otoku. Potpisani jesu: »Dojčin Gojko« jest Gojko Grubić iz Zapužana, poginuo na Širokom brijegu; Vice Barbaroša iz Filipjakova (pomogao pri objašnjavanju dokumenta).

četne formacije, tj. kada je kratko vrijeme zaista postojala takva četa u sastavu *Primorskog (partizanskog) bataljona*. Jednostavni nazivi *Vod* i *Četa* skraćeni su i pojednostavljeni nazivi, nastali vjerojatno iz potrebe brzog, kratkog i jednostavnog saobraćanja, a to je iziskivao narodnooslobodilački pokret u uvjetima surove talijanske okupacije. Naišao sam na još jedan naziv. U izvještajima ROC-a (Rajonske obavještajne službe NOP-a) piše doslovno — *Biogradski odred.*[4] A u jednoj potvrdi, potpisanoj od vodnika (Gojko Dojčin) i političkog delegata (Vice Barbaroša) piše doslovno: *Biogradski odred NOV.*[5] Naime, u prvo vrijeme oružane borbe i manje partizanske jedinice (sastavljene od ilegalaca — terenaca ili od boraca dobrovoljaca) zvale su se odredima.

[4] Izvještaj datiran u Biogradu n/m 15. ožujka 1943, a upućen Okružnom komitetu KPH za sjev. Dalmaciju, kopija u Narodnom muzeju u Zadru, što se odnosi i na sve ostale kopije i mikrofilmove.

[5] Potvrda od 22. ožujka 1943. god. odnosi se na 100 primljenih metaka od druga Ivića iz donjeg logora za Biogradski odred NOV, kopija.

Partizanski su odredi, zapravo, početni oblik organiziranja oružanih snaga narodâ Jugoslavije. U to su vrijeme sastavljeni od manje grupe boraca, pod komandom komandira i komesara. Jezgro boračkog sastava jesu članovi KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) i SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije). Bili su organizirani na teritorijalnu principu, pod rukovodstvom partijskih komiteta, potom štabova partizanskih odreda. Odredi su postojali sve do kraja rata. Uputstvo Josipa Broza Tita »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, od 10. kolovoza 1941, predstavlja ogromno značenje u njihovu daljem organiziranju. I naziv leteći odred također se javio u povijesti ratovanja kao jedinica, najčešće improvizirana za posebne zadatke (izviđanje, osiguranje komunikacija, djelovanje u neprijateljskoj pozadini), kao i za zadatke kada je potrebna velika brzina kretanja. Javljaju se i u toku narodnooslobodilačkog rata. Sastavljeni su od odabranih boraca, a zvali su se: leteće desetine, leteći vodovi, leteće čete. Upotrebljavani su za brze akcije, stvaranje pogrešne predstave o jačini angažiranih snaga, razvijanje duha otpora i oživljavanje borbene aktivnosti.[6]

Čini mi se da partizanskoj oružanoj jedinici na biogradskom području odgovaraju četiri naziva: *Leteći (biogradski) vod, Biogradski (partizanski) vod, Biogradska (partizanska) četa, Biogradski (partizanski) odred.* Svaki od ta četiri naziva imenuje pobliže vojno-formacijsku jedinicu partizanskog karaktera, u određeno vrijeme njena postojanja i djelovanja. Kao zajednički naziv, u širem smislu karakterističan, izabran je *Biogradski partizanski vod.* Tako je on imenovan u spisima Štaba Grupe partizanskih odreda Dalmacije i u spisima Štaba Prvog korpusa NOV i PO Hrvatske.[7]

Kada i kako je osnovan

Biogradsko područje, okupirano od talijanske vojske 12. i 13. travnja 1941, pripalo je Rimskim ugovorom od 18. svibnja 1941. Kraljevini Italiji.[8] Anektiranim područjima upravljao je do 20. svibnja 1941. Civilni komesarijat za Dalmaciju, potom Governato-

[6] Vojna enciklopedija, tom IV, str. 263—270, Beograd 1961, tom VI, str. 662—673, Beograd 1964, i tom V, str. 173—174, Beograd 1962.

[7] Zbornik, tom V, knjiga 14, dokument 68, i knjiga 13, dok. 17.

[8] Italiji su pripali svi otoci Zadarskog arhipelaga, područje obuhvaćeno linijom koja prolazi od rta Privlaka, dostiže planinski kanal, slijedi njegovu unutrašnju trasu do Novigradskog mora, njegovom gornjom obalom, zahvaćajući Bukovicu izbija na rijeku Krku ispod sela Pađene, obuhvaća cijelo područje Šibenika i Trogira, grad Split uključujući predgrađe a isključujući otoke Brač i Hvar, otoke Čiovo, Drvenik, Šoltu, Vis, Biševo, Sv. Andriju, Jabuku i ostale otoke oko njih, otoke Mljet i Korčulu, čl. 1. ugovora, mikrofilm.

rat za Dalmaciju. Bilo je podijeljeno na tri prefekture (Zadar, Split, Kotor). Prefekture su bile podijeljene na kvesture koje su svoju izvršnu vlast provodile preko komesara javne sigurnosti i komesara općina. Guverner i prefekti imali su pod svojom komandom Dobrovoljnu miliciju javne sigurnosti (Milizia volontaria per la sicurezza nazionale — MVSN), jedinice kraljevskih karabinjera, policijske jedinice, financijsku stražu i po potrebi legije crnih košulja (squadristi). Biogradsko područje pripalo je zadarskoj prefekturi. Do okupacije Biograd n/m središte je kotarskih i općinskih vlasti i državnih organa Kraljevine Jugoslavije.[9] Talijanske okupacione vlasti, smatrajući hrvatsku oblast Dalmaciju, pa tako i biogradsko područje, »oslobođenim« i tako »zauvijek« priključenim matici zemlji Italiji, smijenili su sistem vlasti Kraljevine Jugoslavije a uspostavili svoj sistem državne fašističke vlasti. Ta sila nove vlasti bila je dvostruka: zbog nepokorenosti naroda djelovalo se mjerama svirepa okupatora; postojali su svi organi sa svojim instancama kao da se radi o legitimnoj talijanskoj državi. K tome još valja dodati političku vlast — fašističku partiju. Uspostavljena je tako Općina Biograd n/m (Comune di Zaravecchia). Za političku klimu brinula se Fašistička borbena jedinica u Biogradu n/m (Fascio di combattimento di Zaravecchia), odjeljak Saveza borbenih fašističkih jedinica u Zadru (Federazione dei fasci di combattimento di Zara) Fašističke nacionalne stranke (Partito nazionale fascista). Djecu od 8 do 14 godina privlačili su u fašistički podmladak Balilla, a omladinu u fašističku omladinsku organizaciju GIL (Gioventù Italiana del Litorio), a đake i studente nastojali su uvući u GUF (Gruppo Universitario Fascita). Organizacija za razonodu i pouku u slobodnu vremenu Dopolavoro (Opera Nazionale) bila je namijenjena odraslima. Glavni provoditelj mjera talijanskih okupacionih vlasti u općini bio je komesar. A komesar je redovito bio provjereni fašista.[10] Svojevrsna spona između okupacionih vlasti i naroda trebao je biti seoski glavar (capovilla).

[9] Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i Imenik prebivališta Primorske banovine, po stanju od 1. svibnja 1938, priredio Statistički ured u Zagrebu, izdala Kraljevska banska uprava Primorske banovine, Zagreb 1938. Kotar Biograd n/m imao je 30.063 stanovnika u 59 prebivališta, na površini od 58.004 ha 38 a 54 kv. m. Sastojao se od općinâ Biograd n/m, Nin i Zemunik. U samom mjestu Biogradu n/m bili su brojni uredi: Sresko načelstvo, Sreski sud, Poreska uprava, Katastarska uprava. Glavni odjeljak financijske kontrole, Općina, Banovinska bolnica, Lučka kapetanija II reda.

[10] Evo u pregledu imena komesara općine Biograd n/m, za vrijeme od 14. travnja 1941. do 9. rujna 1943: Inchiostri prof. Rodolfo (od 14. travnja 1941. do 15. rujna 1941), Draghetti Adelmo (od 9. rujna 1941. do 15. siječnja 1942), Filippetti avv. Pelligrino (od 15. siječnja 1942. do 12. lipnja 1942), Spadaro di Passanitello dott. Francesco (od 12. lipnja 1942. do 30. svibnja 1943), Volpi Natale (od 30. svibnja 1943. do 8. rujna 1943), mikrofilmovi.

Vojne i policijske snage mijenjale su svoju brojčanost i vojno-mobilni potencijal, s obzirom na trenutačno stanje. Tu su bili prisutni: karabinjeri (Carabinieri reali della Dalmazia), finance (R. G. di finanza della Dalmazia), milicija za nacionalnu sigurnost (MVSN — Milizia volontaria per la sicurezza nazionale), jedinice 107. legije, protukomunistička milicija (MVAC — Milizia volontaria anticomunista). Od jedinica XVIII armijskog korpusa (XVIII corpo d'armata) tu su brojne jedinice. Pješadijska divizija »Zara« (za sektore: Vodice — Pirovac — Zadar — Kistanje; zadarski i šibenski otoci), brza (celere) divizija »Eugenio di Savoia« (za sektore: Vodice, Šibenik, Skradin, Perković, Šibenska Rogoznica i otoci pred tom obalom). Na sektorima tih divizija nalazili su se i odredi fašističkih crnih košulja (Gruppo GTGG. CC. NN. squadristi »Dalmazia«). Pod komandom te grupe nalazili su se: 7 btg. CC. NN. squadristi »Milano«, 68 btg. CC. NN. squadristi »Toscano«, 112 btg. CC. NN. squadristi »Tevere«, 170 btg. CC. NN. »Vespri«. Od tih jedinica, squadristi »Tevere« i »Vespri« imali su svoje sjedište i u Biogradu n/m. Prvi jačine 235, drugi 165 vojnika. Nevidljiva ali stalno prisutna posredničkim djelovanjem, bila je tajna policija OVRA (Opera volontaria repressione antifascista). Osnovana je u vrijeme kada je centralna fašistička vlada primijetila da politički sekretari nisu više bili dovoljna garancija za njezinu obranu. Kao što je njezin cilj u samoj Italiji bio suzbijanje eventualne kontrarevolucije i sprečavanje sabotaže, tako je za vrijeme okupacije glavna aktivnost bila uperena protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Izvršni organi: Provincijska komisija i Specijalni sud za zaštitu države. Provincijska komisija (sastavljena od prefekta, kvestora, federalnog sekretara, komandanta karabinjera i državnog tužioca) slala je u konfinaciju i koncentracione logore sve one koje je OVRA smatrala antifašistima, ali bez dokazna materijala. »Teže slučajeve« rješavao je Specijalni sud. Primjenjivao je najokrutnija sredstva za vrijeme istrage. Izricane su, uglavnom, smrtne kazne. Ta neovisnost o redovitim sudskim vlastima izopačila je djelatnost OVRE do krajnjih granica. Stoga je bila omražena ne samo kod hrvatskog i srpskog stanovništva u okupiranim krajevima nego i kod samih Talijana.

Sjećanje na brojne svireposti talijanskih okupacionih vlasti živo je i danas u narodu. A o tome postoji obilje arhivske građe i dokumentacije (spisi samog izvršitelja, tj. talijanskog okupatora, materijali Komisije za ratne zločine, dokumenti NOP-a). Mogli bismo početi od temeljitog uništavanja svega onoga što je i najmanje značilo neko narodno obilježje, kao npr. u Biogradu n/m prema nalogu najviših vlasti uništenje svih vrčeva na kojima je

pisalo »Pij Ive«, »Živio«[11] i sl. pa do neljudskih mučenja i prisilnih iznuđivanja priznanja do svirepih ubojstava. Karakteristične primjere možemo naći u povjerljivu izvještaju političkog sekretara Fascija u Biogradu n/m.[12] Izvjestilac upozorava na brutalne svireposti, ali ne iz humanih razloga, već želi učiniti svrsishodnijim talijanske okupacione mjere. Za jedinice MVAC piše da su sastavljene od najgoreg ološa Dalmatinaca — Hrvata (Gli uomini delle bande, che sono composte della peggior feccia dei dalmato — croati, sono stati ben lieti di eseguire il massacro...). Strijeljanje dvojice iz Sikova, koje je izvršila MVAC 20. veljače 1943, naređeno je od komande garnizona iz Benkovca. Najprije ih je uhapsila milicija, sve po nalogu, podvrgla ih saslušanju i uhapšenici su bili unaprijed osuđeni na smrt, bez obzira na rezultat istrage. Ali milicija ih je predala karabinjerima koji su ih saslušali i dali MVAC da ih ubije, na jedan kilometar od Biograda n/m. Međutim, strijeljali su ih u parku oko 50 m udaljeno od mora te ostavili nezakopane, izmrcvarene i iznakažene po licu. Naredbom pokrajinskog komesara pokopani su u običnoj jami na mjesnom groblju, tako da su idućeg dana psi počeli da grebu zemlju. Komesar je ponovo naredio da ih se ukopa u groblje i da to izvrši sam oficir komandant bande MVAC (Nuovamente il Commissario ordinava che i cadaveri, a opera delle stesse bande, venissero portati nel cimitero, per una più pietosa sepoltura e che l'ufficiale comandante della banda curasse personalmente l'esecuzione dell'opera pietosa, che veniva effettuata il 23 mattina.).

Na osnovu stvarna stanja, možemo danas donijeti brojne zaključke o osobitostima na biogradskom području. U osnovi svega stoji:

— Narod biogradskog područja smatrao je Talijane okupatorima, a ne oslobodiocima.

— Pod rukovodstvom organizacija KPH ogromna većina naroda prihvatila je poziv CK KPJ na ustanak i borbu za oslobođenje.

— Talijanski okupator imao je dugoročne planove za potpuno istrebljenje slavenskog življa, a to je i bila jedna od svrha talijanske okupacije Dalmacije.

— Hapšenje, mučenje, odvođenje u koncentracione logore, strijeljanje pučanstva, pljačkanje i paljenje domova nije pokolebalo narod u borbi za slobodu.

U takvim uvjetima nastaje prva jedinica NOP-a na biogradskom području. Dana 20. travnja 1942. u predjelu zvanom Gajina, između Biograda n/m, Pakoštana i Vrane, osnovan je *Leteći vod.*

[11] Dokumenti o zločinima talijanskog okupatora, Šibenik 1945.

[12] Povjerljiv izvještaj političkog sekretara fascija u Biogradu n/m, od 24. veljače 1943, upućen federalnom sekretaru u Zadru, kopija.

Bio je sastavljen od dvadesetak ilegalaca, a neposredno poslije hapšenja sredinom travnja.[13] Tada je imao gotovo samo političko značenje. U vrijeme okupatorova terora za narod je postojanje jedne partizanske jedinice značilo snažnu moralnu podršku. Za okupatora je i najmanja akcija toga voda značila težak problem. Okupator je odmah osjetio njegovo prisustvo. Pojava sad ovdje sad ondje toliko ga je zbunjivala da je stvorio pogrešan sud o snazi i veličini. Tako je lakše opravdavao svoju nemoć i svoj kukavičluk da se izravno obračuna na bojnom polju. Zadovoljštinu je tražio u iskaljivanju bijesa na nenaoružanu i nedužnu narodu. Taj datum osnivanja *Letećeg voda* — 20. travnja 1942. — smatramo i datumom osnivanja *Biogradskog partizanskog voda.* Naime, kasnije promjene naziva ne znače suštinsku promjenu djelovanja i organizacije jedine partizanske jedinice u toku NOR-a, do svibnja 1943, na biogradskom području.

S obzirom na dalji razvitak *Voda,* trebamo se osvrnuti na osnove u vojno-političkim zbivanjima u sjev. Dalmaciji.

Savjetovanje vojnih i političkih predstavnika sjev. Dalmacije u selu Čučevu (7. i 8. svibnja 1942) prijelomni je događaj u razvitku NOB-e u sjev. Dalmaciji. To je prvo savjetovanje takve vrste, na kojem su se okupili predstavnici Glavnog štaba Hrvatske, IV operativne zone i vojno-politička rukovodstva sjev. Dalmacije. Odlučeno je da se osnuje novi bataljon pod imenom »Bude Borjan«.[14] U sastav tog novog bataljona prešlo je iz *Letećeg voda* sedam boraca. Ti će borci sudjelovati i u sastavu Kombiniranog odreda. Naime, radi poduzimanja iznenadna napada na četnička, domobranska i talijanska uporišta u selima zapadno od Knina, Glavni štab NOP Hrvatske osnovao je Kombinirani odred jačine 920 boraca. U sastav su ušli bataljoni: »Marko Orešković«, Prvi lički udarni,

[13] Ovi i osnovni podaci u daljem izlaganju temelje se na sjećanju Ivana Vulina i Ivana Bačka. Ivan Vulin pok. Šime rođen je 1. listopada 1912. u Pakoštanima. Aktivni podoficir Kraljevine Jugoslavije. Godine 1937. postaje simpatizer KP, zbog čega je sudski kažnjen s mjesec dana zatvora. Zarobljen u travanjskom ratu, vraća se 23. lipnja 1941. i povezuje sa sekretarom KP Matom Juričinom, potom Danilom Štampalijom. Ubrzo postaje aktivan politički radnik. Prvi je komandir Biogradskog partizanskog voda. U toku NOR-a na komandnim dužnostima: od komandira voda do komandanta III POS-a Mornarice NOVJ. Školska sprema: 6 razreda gimnazije, podoficirska škola, vojno-pomorska akademija u SSSR-u i vojno-pomorska akademija u SFR Jugoslaviji. Sada umirovljeni kapetan bojnog broda. Ivan Bačko pok. Tome rođen je 25. siječnja 1908. u Pakoštanima. Godine 1940, simpatizer KP. Kao rezervist, iz Benkovca se po rasulu vojske vratio u Pakoštane sa dvije puške. U ožujku 1942. primljen u KP. Prvi komesar Biogradskog partizanskog voda. U NOR-u na raznim dužnostima: od komesara voda, preko komesara čete do komesara bolnice XIX divizije NOVJ u Medviđi. Demobiliziran u studenom 1946. kao poručnik, potom komandir Narodne milicije i umirovljen 1958.

[14] Zbornik, tom V, knjiga 4, dokument 82.

Prvi hrvatski proleterski, »Bude Borjan« i dijelovi bataljona »Gavrilo Princip«. U vremenu od 12. do 28. svibnja 1942. god. Kombinirani odred izveo je više borbenih akcija, što se snažno odrazilo na vojno-političko stanje u tom kraju. Narod je oslobođen četničkog terora i utjecaja, četnički vođe diskreditirani, uznemiren Štab VI talijanskog korpusa, dok su partizanski odredi ojačani novim borcima i naoružanjem.

Među narodom sjev. Dalmacije snažno je odjeknula vijest o pogibiji prefekta Zadarske provincije Vezija Orazija. Jedna desetina 1. čete bataljona »Bude Borjan«, pod rukovodstvom Slobodana Macure, napala je iz zasjede 26. svibnja 1942. god. talijansku kolonu na putu Ervenik—Žegar. U kratkoj borbi poginulo je 7 talijanskih vojnika, tri oficira i prefekt.[15] Taj je događaj unio pometnju u rukovodstvo talijanskog okupatora. Da bi se popravio poljuljani moral talijanskih vojnika, prefekta je trebalo prikazati kao heroja.[16]

Po direktivi komandanta Štaba sjevernodalmatinskih NOP partizanskih odreda Rade Bulata (sjećaju se Ivan Vulin i Ivan Bačko) vratila su se sredinom lipnja 1942. god. trojica preživjelih boraca u primorje, od ukupno sedam. Poginula su četiri borca (Mile Bačko, Lujko Čudina, Rade Maksan, Ante Rašin). Da su se borci vratili u primorje zaista po odluci Štaba, vidi se i iz Operativnog izvještaja broj 90/42. od 18. lipnja 1942, upućenog Glavnom štabu Hrvatske i IV operativnoj zoni. U tom izvještaju piše doslovno:

»Partizani, koje smo uputili u Primorje da formiraju vod, izvršili su 12/6. između Tijesna i Vodica akciju na 15 karabinjera, finanaca i crnokošuljaša.«[17]

Imenovani vod i oružana akcija odnosi se na *Primorsku četu.* U svom sjećanju Drago Živković, komandir Primorske čete, opširno opisuje, u obliku dijaloga s Markom Jurlinom, kako je došlo do odlaska u primorje. Opisuje sam odlazak i osnivanje Primorske čete dana 11. lipnja 1942. god. u selu Duga. Na sam dan osnivanja Primorska četa imala je 25 boraca (iz Zatona, Vodica, Tribunja, Tijesnoga, Murtera), a već sutradan stigle su prinove. Četa tada nije bila podijeljena na vodove. Podjela na dva voda uslijedila je u logoru na Soplju (20—23. lipnja 1942. god.).[18]

[15] Zbornik, tom V, knjiga 4, dokument 94.

[16] Bastianinijev telegram Mussoliniju o pogibiji Vezija Orazija; izjava talijanskog vojnika u zadarskoj bolnici 7. lipnja 1942. i drugi dokumenti, kopije.

[17] Operativni izvještaj Štaba Sjevernodalmatinskih narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, OP br. 90/42, od 18. lipnja 1942, upućen Glavnom štabu Hrvatske i Štabu IV operativne zone, kopija.

[18] Vitomir Gradiška, Primorska četa, povremena izdanja Muzeja grada Šibenika, svezak 2, Šibenik 1969. (tiskano krajem 1970, opaska V. U.). Sjećanje Drage Živkovića korišteno kao izvor iz prve ruke i uspoređeno sa sjećanjima pripadnika Biogradskog partizanskog voda.

Početkom srpnja 1942. god. stigao je s nekoliko boraca (s biogradskog područja) Ivan Vulin. U četi je tako bilo zastupljeno i biogradsko područje. Krajem prve dekade minerska grupa dovezla je s otoka Žirja tridesetak pušaka »Mauzerki« i dva puškomitraljeza »Brno«. Pristizali su i novi dobrovoljci. Sa Dugog otoka, tj. iz kotara Preko, stigla je grupa boraca. Brojčani porast i naoružanje uvjetovalo je reorganizaciju čete. Osnovana su tri voda u sastavu Čete. U dogovoru sa sekretarom Okružnog komiteta KPH za sjev. Dalmaciju Marijanom Žuvićem-Karlom osnovan je i četvrti vod za biogradsko područje. Bio je to *Biogradski partizanski vod.* Za komandira je postavljen Ivan Vulin i za vodnog delegata (komesara) Ivan Bačko. Sjećajući se danas o tome, Marijan Žuvić-Karlo ocjenjuje da je *Biogradski partizanski vod* imao karakter samostalna voda a da je formalno bio pod komandom Primorske čete. Vršio je manje akcije. Te su akcije imale mnogo veće političko značenje od vojnog i ekonomskog, iako je ovo posljednje mnogo značilo.[19]

U to je vrijeme Vod bio naoružan puškama i puškomitraljezom.

Poslije borbe na Soplju (27. srpnja 1942. god.) odlučeno je da se Primorska četa razdvoji i raziđe, radi odmora a i da bi se tako zameo trag pred okupatorovim snagama. Desetina boraca upućena je na biogradsko područje, kao pojačanje *Biogradskom partizanskom vodu.* Ali ta se desetina vratila sutradan natrag, s motivacijom da na biogradskom području vladaju teške prilike. Međutim, komandir *Voda* Ivan Vulin objasnio je nekoliko dana poslije komandiru Dragi Živkoviću da se ta desetina vratila iz lokalističkih razloga.

Zbog gubitaka u borbi na Soplju i odlaska dviju desetina u Liku, ponovo je izvršena reorganizacija Primorske čete. U sastavu same Čete ostala su dva voda, a na biogradskom području sada *treći* samostalni vod — *Biogradski partizanski vod.*

Krajem listopada 1942. god. vršene su pripreme za osnivanje novog partizanskog bataljona, na području od Šibenika do Biograda n/m. O tome su obaviješteni Primorska četa i *Biogradski partizanski vod.* U čast borbenoj tradiciji Primorske čete, taj će se bataljon nazvati Primorski bataljon. Ta je obavijest (od sekretara Okružnog komiteta KPH za sjev. Dalmaciju Marijana Žuvića-Karla) stigla 28. listopada 1942. god.

I dana 31. listopada 1942. god. osnovan je, u predjelu Donje Tonje na obali Vranskog jezera, Primorski bataljon. Na samom mjestu bile su dvije jedinice: Primorska četa i *Biogradski parti-*

[19] M. Žuvić-Karlo, podaci autoru ovoga rada.

zanski vod. Zbog teških prilika nije stigao Bukovički vod. *Biogradski partizanski vod,* jačine 30 boraca, stigao je pod komandom Ivana Vulina. S *Vodom* je došao i Stevo Zečević, rukovodilac NOP-a u Ravnim kotarima. Novoosnovani bataljon imao je u svom sastavu tri čete:

— Prva: Primorska četa,
— Druga: *Biogradska četa,*
— Treća: Bukovička četa.

Tako je *Biogradski partizanski vod,* pojačan desetinom novih boraca, vodnikom Albertom Petričićem i desetarom Celestinom Pleslićem, ukupno brojio 45 boraca i prerastao u četu — *Biogradsku četu u* sastavu Primorskog bataljona. Komandir *Čete* bio je Ivan Vulin i politički komesar Frane Lukačić.

Cijeli Primorski bataljon našao se na okupu tek 3. prosinca 1942. god. u logoru na Leću. Tada je ponovljen ceremonijal osnivanja Bataljona i upućeni su pozdravni telegrami.

Primorski bataljon rasformiran je 3. siječnja 1943. god. Glavnina sastava ulazi u Treću dalmatinsku NO udarnu brigadu. Izdvojena su tri odjeljenja i upućena na svoja područja radi osnivanja novih jedinica (Primorski odred, Prominsko-bukovički odred, Šibensko-drniški odred). Novi odredi bili su u sastavu Sjevernodalmatinskog partizanskog bataljona.

Prema sjećanju Ivana Vulina i Ivana Bačka, istovremeno s postojanjem *Biogradske čete* u Primorskom bataljonu, postoji i dalje *Biogradski partizanski vod.* Prihvatom novih boraca, taj je *Vod* ponovo osnovan oko 15. studenog 1942. god. Komandir je Gojko Dojčin i vodni delegat (komesar) Ivan Bačko. *Vod* djeluje kao samostalna jedinica na biogradskom području. Po svojoj brojčanosti, *Vod* je više predstavljao jednu desetinu boraca. O djelatnosti i te jedinice raspravljano je na četvrtom partijskom sastanku (6. veljače 1943. god.) pa je odlučeno (na sastanku 28. veljače 1943. god.) da se iz sastava Primorske čete izdvoji desetina boraca na čelu s Vicom Barbarošom i da se ta desetina uputi na biogradsko područje kao pojačanje »udarnoj desetini vodnika Dojčina«. Svrha: postojanje i djelovanje jednog voda na biogradskom području. Taj je *Vod* imenovan kao treći vod. Vice Barbaroša postavljen je za vodnog delegata (komesara) *Voda.*

Biogradski partizanski vod prestaje postojati dana 14. travnja 1943. god. Toga dana sve jedinice Primorske čete predane su na raspolaganje Štabu Sjevernodalmatinskih partizanskih odreda (ko-

mandantu Šimi Ivasu).[29] Na put su krenuli 12. travnja 1943. god. iz Kozare preko Guduće u Bukovicu, zadržavši se u Laškovici. Potom su preko Rujišta stigli u Otrić.

Od dana kada su ilegalci i terenci biogradskog područja osnovali *Leteći vod* (20. travnja 1942. god.) pa do prestanka postojanja *Biogradskog partizanskog voda* (14. travnja 1943. god.) prošlo je svega dvanaest mjeseci. Prošlo je vrijeme puno borbi, akcija, pokreta, okupatorskih zlodjela.

Zadaci, osobitosti i područje djelovanja

Kao što smo konstatirali da različiti nazivi odgovaraju trenutnom formacijskom stanju, tako sada možemo reći da su zadaci uvjetovani osobitostima što su proizlazile iz različite organizacije. Dok *Leteći vod* ima političko značenje, njegovi pripadnici na kraju sudjeluju u bitkama većih razmjera oko Knina, u sastavu Kombiniranog odreda. Isto tako samostalna djelatnost *Biogradskog partizanskog voda* ima obilježja manjih diverzija, a u zajednici s Primorskom četom izvode prave vojne operacije. U osnovi, zadaci *Voda* proizlazili su iz potrebe *političkog djelovanja* na biogradskom području. Njegove su akcije imale veliko političko značenje za stanovnike biogradskog i šireg područja, za okupatora i njegove kvislinge. Iako vojno i ekonomsko djelovanje ima veliko značenje, ono u osnovi nije bitno. Takvu specifičnost susrećemo na pojedinim područjima Jugoslavije, osobito tamo gdje nisu imale uvjeta djelovanja veće partizanske snage ili jedinice NOVJ.

Svrha ovoga članka nije kronologijsko ni kroničarsko bilježenje akcija *Biogradskoga partizanskog voda.* Takav pristup mogao bi uslijediti u jednoj od spomen-edicija ili pak u pisanju kronika za biogradsko područje. Iako je u toku istraživanja na terenu i u arhivima prikupljeno mnogo podataka, ne bismo zasad bili u stanju dati sve akcije sa svim podacima.

[29] Zbornik, tom V, knjiga 14, dokument 68, u dijelu o organizacionim pitanjima piše doslovno: »U sjevernoj Dalmaciji formira se Odred. Mi smo uputili druga Šimu Ivasa koji je određen za komandanta tog Odreda, sa 25 boraca iz Bukovice. Dali smo naređenje Šibenskoj četi i Biogradskom vodu da se također prebace na mjesto formiranja Odreda. Još nismo dobili izvještaj da li je Odred konačno formiran«. Tako Štab Grupe partizanskih odreda Dalmacije izvještava Glavni štab Hrvatske, dana 15. travnja 1943; Zbornik, tom V, knjiga 13, dokument 17 (Naređenje Štaba I korpusa NOV i PO Hrvatske upućeno Štabu VI divizije), iz bilješke Šime Ivasa vidi se da je Sjevernodalmatinski NOP odred osnovan krajem travnja 1943, od Primorske čete, bivšeg Sjevernodalmatinskog bataljona, Biogradskog partizanskog voda, grupe boraca i rukovodilaca iz Splitskog NOP odreda i novodošlih boraca iz južne Like i sjev. Dalmacije. Svrha: ovladivanje južne Like i prodiranje u Dalmaciju.

Zadaci su se sastojali od: izvođenja manjih diverzija, onemogućavanja i uništenja okupatorovih doušnika i suradnika, osujećivanja akcija jedinica MVAC — bande, konfiskacija imovine (artikala za prehranu) okupatora i njegovih suradnika, ometanja i sprečavanja komunikacija okupatorovih snaga, osiguravanja izvršenja zadataka organizacija i organa NOP-a, i raznih povremenih zadataka. Svrha, kao što već rekosmo, političko i moralno značenje prisustva oružane jedinice NOP-a na biogradskom području.

Evo nekoliko značajnijih akcija *Voda:*

— Uništen talijanski spomenik u Sokoluši (sagrađen od kamena i betona) koji je simbolizirao talijansko zaposjedanje toga kraja, u lipnju 1942. god.

— Uništeni i osujećeni u svome radu doušnici talijanskog okupatora u više mjesta (Vrana, Drage, Ceranje, Debeljak, Donje Raštane), u rujnu 1942. god.

— Porušeni mostovi u Jankolovici i Vrani, listopad 1942. god.

— Sječa tt-linija izvršena je više puta.

— Konfiskacija pokretne imovine u kućama i na imanjima pripadnika MVAC i okupatorovih doušnika (Pakoštane, Biograd n/m, Filipjakov, Vrana, XIV tabla, Jagodnja). Pomagali su članovi organizacija SKOJ-a. Pri konfiskaciji na tabli XIV u Vrani oduzeto je krumpira i kukuruza koliko je 150 ljudi moglo nositi na leđima do broda koji je čekao u Vranskom jezeru, to znači na udaljenosti od oko 5 km. Potom je brodom odvezeno dalje, na vodičko područje. U srpnju 1942. god. dognali su iz Donje Jagodnje četiri vola u Filipjakov. Tu se kod aktivista NOP-a meso posolilo i osušilo za potrebe NOP-a.

— U tzv. ekonomskim akcijama pomoć je pružana seljacima pri sakupljanju plodova (žetva, vađenje krumpira, berba kukuruza). Površine koje nisu mogli požnjeti palili su da ih ne bi koristio okupator.

— U borbenim akcijama *Vod* i *Četa* sudjelovali su u sastavu Primorske čete i Primorskog bataljona, o čemu ćemo ukratko iznijeti kasnije.

— Onemogućavanje djelovanja jedinicama MVAC postavljanjem zasjeda.

— Pomoć rukovodstvima NOP-a u organizaciji i izgradnji narodne vlasti — NOO-a (narodnooslobodilačkih odbora), kao npr. početkom 1943. godine u Sukošanu, Debeljaku, Galovcu, Bibinjama, Raštanima, Sikovu, Krmčini.

Ukratko ćemo se pobliže osvrnuti, na osnovu dokumenata, na paljenje općinske zgrade u Smilčiću. U svom izvještaju o vojno-političkom stanju na području kotara Biograd n/m, obavještajac NOP-a izvještava Okružni komitet KPH za sjev. Dalmaciju i o »izvršenim akcijama Biogradskog odreda«. Navodi da je 9. ožujka 1943. god. noću Odred zapalio općinsku zgradu sa cjelokupnim inventarom u Smilčiću, a sobom da su ponijeli pisaći stroj, radio-aparat i još neke stvari.[21] Imali smo prilike vidjeti više talijanskih spisa koji se odnose na taj događaj. Sekretar Fašističke borbene jedinice u Smilčiću (Fascio di combattimento di Timeto) odmah je usmeno obavijestio federalnog sekretara Fašističke nacionalne stranke u Zadru (Partito nazionale fascista). U svom pisanom izvještaju (od 11. ožujka 1943. god.) navodi da je 10. ožujka 1943. god. u 2.30 sati naoružana banda (una banda di armati) zapalila sjedište općine, koje je potpuno uništeno. Za vrijeme paljenja »i deliquenti« su se popuškarali s karabinjerima (RR. CC), ali bez žrtava. Uništen je sav kancelarijski materijal, s iznimkom novčanih dokumenata i novca koji je bio zatvoren u željeznoj kasi. Koliko je moguće utvrditi odneseno je slijedeće: radio-aparat, pisaći stroj »Olivetti« posuđen u Zadru jer je njihov na popravku, dvije slike (Duce i S. M.). Ne vjeruje da su počinioci stanovnici komune (jer su oni navodno mirni i disciplinirani) i tu nema onih koji se kriju pred zakonom. Čini mu se da su izvršioci »bande partigiane del litorale«, dakle, partizani iz primorja. Sa strane je referent koji je rješavao spis pribilježio dvije napomene: pokraj onoga o puškaranju pita je li sigurno (tj. da li su karabinjeri pucali) i tko će platiti pisaći stroj.[22] Više instance talijanskih okupacionih vlasti pokušale su odgonetnuti pojavu partizanske jedinice na jednom za njih relativno mirnom području. Nisu vjerovali izvještajima o navodnom junačkom otporu. U izvještaju već navedenog sekretara, relacija ista, od 20. ožujka 1943. pokušano je unijeti više svjetla. Sekretar se te večeri nalazio kod paroha »nostro ottimo collaborante, fervente anticomunista, più volte ferito nelle lotte contro i bolscevichi ...«. Oko 2.30 probudili su ga pucnji. Oko 3.00 sata karabinjeri su pokucali na parohijska vrata i obavijestili da je općinska zgrada u plamenu. Izvjestilac konstatira da su karabinjeri kasno intervenirali.[23]

Obavještajac NOP-a izvještava i o akciji na pripadnike bande MVAC. Osam boraca Biogradskog odreda sačekalo je 4. ožujka 1943.

[21] Izvještaj »druga Mije«, datiran u Biogradu n/m dana 15. ožujka 1943. upućen Okružnom komitetu KPH za sjev. Dalmaciju, kopija.

[22] Izvještaj sekretara Borbene fašističke jedinice u Smilčiću (od Talijana zvan Timeto), od 11. ožujka 1943, upućen federalnom sekretaru u Zadru, mikrofilm.

[23] Isto, od 20. ožujka 1943, mikrofilm.

u 16.30 sati nekoliko bandita (pripadnika MVAC) koji su iz Sokoluše pošli u zaselak Stabanj, te su ih na povratku napali. Tri su bandita poginula a dvojica su pobjegla, od kojih jedan ranjen. Tada je ranjen jedan borac Odreda u desnu ruku ispod pazuha. Sutradan je prevezen na otok Pašman a odatle u Iški logor na otok Iž, jer je dotični Ižanin. Talijanske okupacione snage zapalile su 5. ožujka 1943. god. cijeli zaselak Stabanj i te večeri minobacačima bombardirale Stabanj i Kakmu. Tko je ranjeni borac saznali smo od samog borca — Marijana Švorinića iz Malog Iža. Sjeća se da je u toj akciji bio dio *Voda*. Bile su postavljene dvije zasjede: jedna na pravcu Sokoluša—Stabanj, druga na pravcu Stabanj——polje. Ranjenik se osvijestio tek sutradan na otoku Pašmanu. Rekli su mu da ga je na magarcu donijela jedna žena, do veze u Portoruši (danas Crvena luka, opaska V. U.). Odatle brodom do Rta Gnal (Punta Gnala) na otoku Pašmanu, potom odmah brodom ispod otoka Pašmana, u neku kuću ispod mjesta Ždrelac. Tu ga je previla bolničarka iz Ždrelca i nahranili su ga. Sutra u noći prevezli su ga brodom na otok Iž, u uvalu Pašćenica. Smješten je u prihvatni logor na rtu Pašćenica, gdje je ostao 4 do 5 dana, potom prevezen na Dugi otok, u Partizanski logor, na dalje liječenje.[24]

Biogradski *partizanski vod* bio se gotovo specijalizirao u lovu na doušnike, pa su ga se bojali svi koji su se ogriješili o svoj narod. Međutim, takve akcije bile su često složene i zahtijevale maksimalan napor i snalažljivost. Pri pogubljenju jednog doušnika dana 31. siječnja 1943. god. uhvaćen je sluga toga doušnika. Kad su mu rekli da ne može kući, prijavio se u partizane, ali je iz Treće brigade dezertirao i negdje oko Livna predao se Talijanima. Doveli su ga u Zadar preko Biograda n/m. Budući da je dezerter upoznao mnoge suradnike i način održavanja nekih veza, moglo bi njegovo eventualno prokazivanje biti veoma štetno i pogibeljno za pripadnike NOP-a i za sam *Vod*. Isto tako, prilikom jedne druge akcije (11. ožujka 1943. god.) pored rekvizicije hrane (18 grla sitne stoke, jedno govedo, nešto kokoši, tri kvintala kukuruza i još neke robe) uhvaćena su dva doušnika. Veza je funkcionirala dobro sve do prijelaza ceste Biograd n/m—Pakoštane. Tom je prilikom pobjegao jedan doušnik i sakrio se u smrekama. Sutradan je taj doušnik vodio karabinjere na mjesta gdje je imao koga prokazati. Tom prilikom prokazao je oca i sina u kući na putu Filipjakov—Tinj, pa su ih karabinjeri odmah na samom mjestu strijeljali, bez ikakva suda. Uslijedila je pretraga zapadnog dijela biogradskog područja, predjela oko Filipjakova i Sikova. Doušnik se 15. ožujka 1943. god. prijavio u bandu, tj. postao pripadnik MVAC.[25]

[24] Marijan Švorinić pok. Tome, rođen 9. rujna 1919. u Malom Ižu, sada zaposlen u zadarskom poduzeću »Jugotanker-Turisthotel«.

[25] Vidi bilješku 21.

Biogradski *partizanski vod* ubrzo je postao poznat i cijenjen. Dva puta ga je osobno posjetio i komandir Primorske čete Drago Živković. Prvi put je to bilo 9. kolovoza 1942. god. u pratnji puškomitraljesca Mile Bosne i kurira. Preko pakoštanskog područja stigli su na biogradsko. S Ivanom Vulinom i još nekoliko odgovornih rukovodilaca na biogradskom području sastao se i tada je razmotreno stanje i rezultati *Voda* od njegova osnivanja. Do tada je *Vod* izvršio »nekoliko diverzija na komunikacijama, likvidirao nekoliko narodnih neprijatelja i izvršio niz akcija ekonomskog karaktera kod pripadnika antikomunističke bande«. Obećana je pomoć u ljudstvu i naoružanju. Potom je radi političkih priprema za mobilizaciju D. Živković posjetio otok Pašman gdje je održao zborove u svim mjestima.

Drugi posjet uslijedio je u listopadu 1942. god. Noću 6/7. krenuo je komandir Drago Živković u pratnji četnog kurira Bore Martinovića. Vulinov vod (tako ga nazivlje D. Živković) zatekao je u gaju između Pakoštana i Biograda n/m. Odmarali su se od noćnog zborovanja u selu Dragama, što je obavljeno uz pomoć *Voda*. S I. Vulinom bilo je nekoliko terenaca i Stevo Zečević. Svrha posjeta: sagledavanje stanja i planiranje zajedničkih nastupa Primorske čete u pravcu zapada, tj. prema Zadru i Benkovcu, gdje još nije djelovala partizanska oružana jedinica. Naveče 7. listopada sudjelovao je u akciji *Voda* na cesti Vrana—Pakoštane i Vrana——Biograd n/m. Upotrebom eksploziva porušeni su mostovi. Iste je noći porušena ptt-linija od Biograda n/m do Jankolovice. Kod *Biogradskog partizanskog voda* zadržao se D. Živković dva dana.

Još ćemo spomenuti sedmodnevne borbe 100 boraca Primorskog bataljona (tada se trenutno nalazilo na okupu 55 boraca Primorske čete i 45 boraca Biogradske čete) protiv jedinica talijanske divizije »Zara« i pripadnika MVAC. Borba je počela na Prosiki, dana 1. studenog 1942. god. Uslijedio je pokret na zapad, pa su 3. studenog stigli na područje Jagodnje i naveče u Donjoj Jagodnjoj (po želji Steve Zečevića) održan je narodni zbor i veselje. Talijanske okupatorske snage pokrenule su se da osujete i unište tu partizansku jedinicu koja im je zadala velikog jada. Bataljon je krenuo na istok, prema Donjim Ceranjima. Dana 5. studenog nalazili su se u pokretu između Radašinovaca i Vrane prema Crnogorki. Primorskoj četi naređeno je da posjedne visove iznad Radašinovaca. Dio Biogradske čete s komandirom Ivanom Vulinom upućen je na samu obalu Vranskog jezera »radi kontrole terena i osiguranja eventualne odstupnice obalom«, a preostali dio te čete dobio je zadatak da nabavi hrane. Bili su napadnuti još u pokretu, tako da je komandir Ivan Vulin sa svojim ljudstvom ostao odsječen. Kad je glavnina stigla u logor pirovačkih terenaca, prebrojili su ljudstvo i konstatirali da nema komandira Ivana Vulina, komesara

Frane Lukačića i 13 boraca. Sutradan su stigli na Kozaru, gdje su mogli da se odmore i srede. Preostali dio Biogradske čete povjeren je Mili Skračiću i Celestinu Plesliću sa zadatkom da se povežu s komandirom Ivanom Vulinom i da mu predaju ljudstvo. U toku probijanja i lutanja po predjelu Vranskog jezera, dio te čete doveo je vodnik Alberto Petričić u njezin sastav. Komandir Vulin prošao je sa svojim borcima najgore. Pošto je bio odsječen od glavnine, gonjen neprijateljskim snagama, krenuo je obalom Vranskog jezera prema zapadu. Ali je antikomunistička banda iz Vrane bila već zaposjela cijeli teren ispod sela sve do obale. Ivan Vulin i njegov vod nisu imali drugog izbora nego da otplivaju do najbliže ade u jezeru i da se tamo pritaje dok im se ne ukaže mogućnost da krenu dalje. Međutim, nisu naišli ni na kakvu adu, nije bilo suha kopna, već samo plićak obrastao gustom trskom. U vodi do koljena, tu su se sklonili. Naišla je druga nevolja: napalo ih je čitavo mnoštvo jezerskih pijavica, žednih ljudske krvi. Slabo odjeveni i obučeni proveli su dio dana i noć boreći se s tim neugodnim nametnicima. U toku noći 6/7. studenog 1942. god. izvukli su se iz Vranskog jezera i smjestili na pakoštanskom terenu. Promrzlim, ogladnjelim i bolesnim borcima bio je potreban odmor i oporavak. Pored sjećanja samih učesnika, naišli smo i na zanimljiv članak u okupatorovoj štampi (Glas dobrovoljca),[26] pod naslovom »Komunistički pobunjenici potučeni sa teškim gubicima u velikim operacijama između Krke i Vranskog jezera«. U tom članku piše da su borbe vođene 10 dana (nadčovječanskih borbi na jednom užasnom terenu). Donosimo u cijelosti dio članka koji se odnosi na Vulinovu grupu, skrivenu u trščaku:

»Trščaci Vranjskog jezera bili su očevici najsmiješnijeg dokaza podlosti koju su komunistički partizani dali u toku ove bitke. Skupine pobunjenika koji su umaknuli gonjenju, poludivši od užasa bacili su se između gustih jezerskih trščaka gdje su se sakrili u truloj vodi močvara za petnaest sati izašavši iz nje sa prehladama, sa upalom pluća i sa bezbrojnim mnoštvom pijavica koje su bile prionule uz njihovu kožu.

Prizor ovih pobunjenika, koji su bili pomodrjeli od straha i ostali bez krvi i koji su radije dopustili da im pijavice sišu krv nego da se bore, bio je zaista bijedan.«

Primorski bataljon prošao je u toj talijanskoj ofenzivi bez gubitaka, osim jednog nestalog borca iz Biogradske čete. Okupatorove snage imale su gubitaka, počevši od borbe na Prosiki. Uspio

[26] Glas dobrovoljca, antikomunističkog odreda talijanske Dalmacije, trosedmični periodični list, izlazi utorkom, četvrtkom i subotom, besplatno izdanje. Korišteni ovi brojevi: 9/1942, 31/1942, 33/1942, 47/1942, 48/1942, 49/1942, 11/1943, Naučna biblioteka u Zadru.

manevar da se izvuku iz obruča i nađu gdje neprijatelj nije trenutno znao za njih, da bi se ponovo našli u akciji, izveden je vješto i znalački. Okupatorova štampa trebala je nekako zataškati svoj neuspjeh, obmanjujući i sebe i drugoga o postignutim efektima.

Još jednom se komandir Primorske čete Drago Živković našao u službenoj posjeti *Vodu* — ali sada »Dojčinovu vodu«, tj. *Biogradskom partizanskom vodu* pod komandom Gojka Dojčina i Vice Barbaroše. Bilo je to dana 27. ožujka 1943. god. na području Donje Jagodnje. Svrha posjeta: pripreme za smještaj na tom području cijele Primorske čete, uslijed lošeg vojno-političkog stanja. Do toga nije došlo zbog teških talijanskih represalija, izdaja nekih pripadnika NOP-a i opće vojno-političke situacije na području djelovanja Primorske čete. U toku ožujka, naime, talijanske okupacione snage poduzele su najveću svoju ofanzivu radi uništenja partizanskih snaga na području primorja, na užem sektoru Vodica. Dana 12. ožujka, prokazani, zatečeni su u skloništu (bunkeru) u Angrižovu na Srimi i članovi Kotarskog komiteta Biograd n/m: Danilo Štampalija, Vice Colić, Vjeko Mikas i Bare Burčul; pali su pokošeni kuršumima odmazde na samom mjestu. Tada je u skloništu zatečeno ukupno 7 muškaraca i 7 žena. Talijani su strijeljali 5 muškaraca i 6 žena. Dvojicu muškaraca su poštedjeli zbog maloljetnosti ali pod obavezom da njegove jedinice vode po terenu i dalje prokazuju, dok se jedna žena spasila bijegom.

Prisustvo oružanih partizanskih jedinica na području primorja između Biograda n/m i Šibenika, tj. gdje su djelovali Biogradski partizanski vod i Primorska četa, pratio je i bilježio »Glas dobrovoljca«, glasilo antikomunističkog odreda (MVAC) u Dalmaciji. Izlazeći tri puta sedmično (utorkom, četvrtkom i subotom) kao besplatno izdanje, taj je list trebao odigrati pisanog propagatora talijanske okupacione politike među nepokorenim narodom. Tako se u subotnjem izdanju 19. kolovoza 1942. osvrće upravo na pripadnike Biogradskog partizanskog voda, ne znajući tada još da postoji partizanska jedinica. Pod naslovom »Jedna majka iz Pakoštana piše sinu dobrovoljcu« navode se imena partizana iz Pakoštana za koje piše da »ovi naši banditi nijesu pravi kršćani već ljute planinarske zvijeri«. Doslovno kako piše, navode se slijedeća imena: Dogo i njegov brat Luico, Mosin, Rosica, Marko, Vulin, Luico, Backov, Rade Maksan, Nani, Maksan ... U narednim brojevima to okupatorovo glasilo donosi čitav niz napisa uglavnom propagandna karaktera. Navodimo samo neke vezane za određene akcije: u broju 33/1942. ispod nadnaslova »Vrijeme berbe za partizane« članak pod naslovom »U vinogradima Krke i između tršćaka Vranjskog jezera komunisti su pobrali grozdaste batine«, s podnaslovom »Sjajno ponašanje antikomunističkih dobrovoljaca«. U broju 47/1942. cijela treća stranica posvećena je stanju u sjev. Dalmaciji. Uvodnik i

najveći je članak pod nadnaslovom »Velika pobjeda na robovima Moskve«, naslovom »Partizanska banda Drage Živkovića uništena u predjelu Zatona sa strane talijanskih trupa i antikomunističkih dobrovoljaca«. Usput je zabilježeno da je juče ponovo sahranjena grupa talijanskih vojnika i to: dva oficira, 7 vojnika i 2 protukomunistička dobrovoljca. U operaciji su sudjelovali, na talijanskoj strani: jedna četa pješaka 292. puka divizije »Zara«, protukomunistička formacija broj 2, skupine 3, 4, 5. i 6. protukomunističke dobrovoljačke formacije. Bitka je počela nešto iza podne i potrajala je do 17 sati. U više brojeva nalazimo različite napise koji se odnose na Primorsku četu i Primorski bataljon, tj. na partizansku jedinicu kojom je komandirao Drago Živković. Ime legendarnog partizanskog komandira spominje se mnogo puta. Nije li i to jedan od znakova koliko su ga respektirali okupatori? Tako se u izdanjima broj 48/1942. i broj 49/1942. velik prostor posvećuje Dragi Živkoviću i borbi na sektoru Zaton—Srima. Pod velikim naslovom »Živković ne govori više« (u podnaslovu »Teški partizanski poraz u Zatonu služiće kao primjer svima onima koji hoće da budu slijepi«) piše o navodnoj pogibiji toga partizanskog komandanta. U istom broju na stranici inače posvećenoj radnicima i seljacima, napisan je poseban članak o borbi kod Zatona (članak počinje riječima »Drugovi radnici ...«). O toj borbi piše i naredni broj, u tri članka preko gotovo cijele treće stranice. U prvom članku, navodno neki Joso, pripadnik 3. antikomunističke bande (MVAC), piše svojoj majci. Vidi se da je to pismo iskonstruirano. U tom listu uredništvo se često služilo sličnim načinom pisanja, u propagandne svrhe. U članku pod naslovom »Krštenje vatre u bici Zaton—Srima« taj navodni Joso pripisuje sebi da je ubio Dragu Živkovića, »osobu odjevenu poput crvenog cara kako zapovijeda poput luđaka«. Dalje piše: »Kasnije su mi pričali da je Živković bio odjeven u crveno«. U ostala dva članka veliča se suradnja talijanskih oružanih snaga i kvislinga protukomunističke bande (MVAC), pod naslovima: »Bratstvo oružja na bojnom polju« i »Kako je Bura Petar iz Piramatovca grdno prevario partizane«. Da bi održao poljuljani moral svojih kvislinških pripadnika — MVAC — talijanski okupator im je posvećivao sve veću pažnju. Tako je u Zadru priređen čitav ceremonijal, što se vidi iz izdanja broj 11/1943, u članku pod naslovom »Boravak antikomunističkih dobrovoljaca u Zadru«. Ceremonijal se odvijao na ovaj način: defiliranje pred spomenikom poginulih, obrok u školskoj blagovaonici, predstavljanje ekscelenciji guverneru Dalmacije i kino predstava.

Područje djelovanja *Biogradskog partizanskog voda* može se svesti na granice od linije Pirovca do Debeljaka i do podno Benkovca, s glavnim težištem na šire biogradsko područje, trokut:

Pakoštane—Filipjakov—Vrana. To je područje bilo u nadležnosti Kotarskog komiteta KPH Biograd n/m, kao glavnog organizatora i nosioca narodnooslobodilačke borbe i narodnooslobodilačkog pokreta na svom području.

Značenje

Prije negoli kažemo svoju o značenju postojanja i djelovanja oružane partizanske jedinice na širem biogradskom području, iznijet ćemo ukratko što su drugi o tome kazali.

Marijan Žuvić-Karlo, jedan od organizatora ustanka i NOP-a u sjev. Dalmaciji, piše da je još 26. srpnja 1941. biogradska udarna grupa porušila tt-stupove kod Zemunika. Navodi da su u toku 1942. i prvoj polovini 1943. na području kotara Biograd n/m i kotara Benkovac vršene »uglavnom diverzantske akcije i na likvidaciji špijuna«. Oružane i diverzantske akcije izvodili su, pored partijskih organizacija sa ilegalcima, »i vojnički oformljeni partizanski odredi«, navodi dalje M. Žuvić-Karlo. Ne navodi koje su to akcije, jer su navodno te akcije zabilježene drugdje u historiografiji NOB-e. U istom članku autor konstatira da »Do kapitulacije Italije stalnih vojnih formacija, tj. partizanskih odreda nije bilo na području okruga Zadar, osim čete Plavi Jadran, koju su početkom lipnja 1943. godine formirali drugovi iz općine Nin i Ražanac.« Navodi dalje da su na području kotareva Benkovac i Biograd n/m dolazili partizanski odredi radi izvršenja zadataka. Skoro sve akcije na području okruga Zadar izvršili su politički terenski radnici i ilegalci koji su čekali prebacivanje u partizanske jedinice. Tim su akcijama rukovodile partijske organizacije.[27]

Ante Maštrović-Ekonom, zvani još i Nino, jedan od organizatora NOP-a na području kotara Biograd n/m (posebno ninskom dijelu), piše relativno mnogo o Biogradskoj četi, ali ne razlikuje njezine razvojne faze. Inače iznosi tačne podatke o njezinu djelovanju.[28]

Sibe Kvesić u svojoj monografiji zna samo za Primorsku četu.[29] Dušan Plenča također zna samo za akcije Primorske čete, ali spominje i djelovanje na potezu od Zadra do Biograda n/m, Vodica do Šibenika.[30] Drago Gizdić također piše samo o Primorskoj četi.[31] Ovom prilikom nam nije namjera da se osvrnemo na sve napise gdje bi se moglo očekivati i o Biogradskom partizanskom vodu.

[27] M. Žuvić-Karlo, o. c.
[28] Ante Maštrović — Nino, o. c.
[29] S. Kvesić, o. c.
[30] D. Plenča, o. c.
[31] D. Gizdić, o. c.

Grupa boraca na vodičkom terenu kolovoza 1942. godine: s t o j e slijeva na desno: Marijan Mezić iz Malog Iža, Josip Toman iz Malog Iža, Šime Martinović iz Malog Iža, Drago Živković, komandir Primorske čete, iz Zatona, Božo Medanić zvani Dobrilo iz Malog Iža, Berto Petričić iz Malog Iža, Mile Živković (brat Drage Živkovića) iz Zatona; s j e d e slijeva na desno: Miro Vidučić iz Savra, Mate Brković iz Stankovaca (prije rata živio u Malom Ižu), Marijan Švorinić iz Malog Iža (prepoznao osobe na fotografiji i tako ispravio pogreške u legendi tiskanoj u knjizi V. Gradiška, Primorska četa), Mate Tuflija iz Velog Iža.

Naveli smo samo nekoliko i to, pored već ranije korištene knjige Vitomira Gradiške (u obliku sjećanja Drage Živkovića), najznačajnije.[32]

Nemamo namjeru da se pobliže osvrnemo na vojno-političko stanje prije osnivanja Letećeg voda. Samo usput spominjemo da je krajem 1941. na području kotara Biograd n/m bio spreman veći broj boraca da ode u Liku (7. prosinca 1941. krenula je s otočića Maslinovca, nedaleko od Rave, grupa od 30 boraca sa zadarskih otoka, predvođena Šimom Lukinom-Bapcom, Antom Baninom i Stankom Parmaćom). Do toga nije došlo jer »rukovodstvo nije navrijeme sprovelo potrebnu organizaciju«. Početkom veljače krenula je prva grupa od 12 boraca predvođena omladincem Antom Babarom. Nešto kasnije pošla je druga grupa od 40 boraca (iz samog Biograda n/m). U lipnju 1942. pošla je treća grupa od 70 boraca, i tako redom.[33]

Biogradski partizanski vod znatno je pridonio bržem i uspješnijem razvitku narodnooslobodilačkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe na širem biogradskom području, tj. na većem dijelu kotara Biograd n/m. Bilo je to upravo u vrijeme najteže po narod, uslijed svirepa terora talijanskog okupatora. A talijanskom okupatoru bilo je veoma stalo da pojavu partizana organiziranih u vojne jedinice na primorskom dijelu sjev. Dalmacije, posebno na potezu Zadar—Biograd n/m—Zaton—Vodice—Šibenik, iskorijeni svim sredstvima. Otuda veliko ulaganje i u mrežu doušnika. Stoga je jedan od glavnih zadataka *Voda* uništenje tih doušnika. Znatan dio doušnika bio je vrlo brzo kompromitiran, tako da ih je odmah trebalo osujetiti.

Vod je poput lučonoše pronosio vjeru u pobjedu, sijao samopouzdanje i snagu da se izdrži i održi, u najtežem vremenu talijanske okupacije i uopće okupacije u toku drugog svjetskog rata na biogradskom području. Ali *Vod* je mogao da nastane i da opstane upravo stoga što je u Biogradu n/m i drugim mjestima postojala i djelovala snažna organizacija narodnooslobodilačkog pokreta.

[32] V. Gradiška, o. c.

[33] M. Žuvić-Karlo, o. c., i podaci iz nedovršena rada nepoznatih autora »Rad partijske organizacije na kotaru Biograd na moru prije okupacije naše zemlje i u toku narodnog ustanka 1941—1942. godine«, Narodni muzej, Odjel narodne revolucije, Zadar.

THE BIOGRAD PARTISAN DETACHMENT

Summary

The Biograd Partisan Detachment acted upon the wider area of Biograd-upon-Sea between 20th April, 1942, and 14th April, 1943. It bore various different names. In the first time of its activity its name was »Flying Detachment« until its inclusion in the Seaboard Battalion, the »Biograd Detachment« was the name of the independent detachment of the Seaboard Battalion. The Biograd Battalion related to the unit of battalion formation in the frametalion are abbreviated names, for practical reasons. The detachment had originated in the time of rough measures of the Italian Occupation in the region called Gajina, between Biograd-Upon-Sea, Pakoštani and Vrana. The author contributes a survey of the military--political circumstances in Northern Dalmatia under conditions of Italian occupation, dwells on the appellation, on the mode and the time when it was established, on the tasks, peculiarities and the region of action, on the significance of this Partisan unit for the region of Biograd. The author also refers to the literature on the people's liberation battles in Northern Dalmatia and Dalmatia, and he draws the inference that this unit is directly mentioned only in one single article. The article has been written on the basis of archival documents on the people's liberation movement and Italian Occupational units, memories of Ivan Vulin and Ivan Bačko, commander and commisar of the detachment, remembrances of Drago Živković, commander of the Seabord battalion, and of other participants, and in this work he availed nimself of the Italian press of the time in question.

This detachment had considerably contributed to a more rapid and more successful development of the people's liberation war over a wider Biograd area. This were the hardest times for the people, a time of cruel terror on the part of the Italian invader. The Italian invader was keen on destroying by ali means available the organized partisan organizations in the seabord par of Northern Dalmatia, nost especially along the line Zadar — Biograd-Upon-Sea — Zaton — Vodice — Šibenik. This was the reason why so much was invested to maintain a large network of spies. Therefore one of the main tasks of this Detachment was to destroy those spies. A considerable part of them had been detected very soon, and hence they had to be destroyed.

During the hardest time of the Italian Occupation this Detachment carried like a torch the belief in victory among the people. disseminated reliance and power o resist. However, this detachment could be established and maintain itself only because in Biograd--Upon-Sea and in other places there existed and acted a powerful organization of the people's liberation movement.